https://doi.org/10.59076/2603-2899.2026.3.05

Евелина Минева (Атина, Гърция)

СВ. АЛЕКСАНДЪР СИДСКИ ОТ *СУПРАСЪЛСКИЯ СБОРНИК* – ЕДИН ОТ ДЕВЕТИМАТА МЪЧЕНИЦИ ОТ СИДЕ В *СИНАКСАРА НА КОНСТАНТИНОПОЛСКАТА ЦЪРКВА*?

Супрасълският сборник е не само един от най-старите запазени кирилски паметници (според една от най-новите хипотези той датира от последната четвърт на Хв.[1]), но и един от най-обемните[2]. Още по-важно обаче от големината и старинността му е неговото съдържание. Отдавна е установено, че в състава му са включени ранни, предметафрастови жития за месец март, благодарение на които той се явява един от паметниците, служещи за възстановяване на предметафрастовата версия на византийския месецослов. Благодарение на критическото му издание (Заимов, Капалдо 1982, 1983) станаха достъпни и известни византийските първообразци на славянските преводи в сборника. От друга страна обаче то показа, че за някои от текстовете в него не са открити техните византийски оригинали. Става дума за молитвата на св. Пионий (Заимов, Капалдо: 1982, гл. 10, 142–144), словото на св. Йоан Златоуст за Възкресение Христово (Заимов, Капалдо: 1983: гл. 41, 471–479) и житията на св.св. Трофим и Евкарпион (Заимов, Капалдо: 1982: гл.17, 209–213), св.св. Василей и Капитон Херсонски и дружина (Заимов, Капалдо: 1983: гл. 47, 532–543), св. Анин (Заимов, Капалдо: 1983: гл. 48, 543–570) и св. Александър Сидски (Заимов, Капалдо, 1982: гл. 12, 155–166).

Тук ще спрем вниманието си на последния от споменатите по-горе светци, св. Александър, за когото предходните изследвания констатират,

---

[1] Тази хипотеза на А. Бояджиев и Г. Кръстев се обосновава с изчисляването на датата за Великден, която според съдържащите се в сборника хомилии трябва да се е падала на 9 април само два пъти през X в. (Krustev, Boyadjiev 2012: 20–21). За предшестващите предложения за датировка на паметника вж. Krustev, Boyadjiev (2012: 17–20).

[2] Едни от най-новите проучвания за *Супрасълския сборник* се съдържат в сборника *Преоткриване / Rediscovery* 2012.

че той остава непознат както на византийската, така и на сетнешната южнославянска и източнославянска литургическа традиция, тъй като няма запазени помени, други житийни текстове или химнографски творби за него (Петрова, Йовчева 2012: 379–380). Няма и друг препис на текста от *Супрасълския сборник*, освен един различен превод (или различна редакция[3]) на житието, поместен в *Макариевите чети-минеи* под дата 15 март (Петрова, Йовчева 2012: 380). Поради това са направени опити св. Александър Сидски да бъде идентифициран с други едноименни светци, празнувани през месец март: св. Александър от Пидна, за когото има кратко житие за 13 и 14 март в константинополските синаксари, или с двама мъченици с името Александър, пострадали в Египет заедно с Агапий и дружина, които се споменават в същите синаксари на 15 март (Петрова, Йовчева 2012: 379). Оказва се, че това твърдение днес може да бъде преразгледано, благодарение на представянето и публикуването на някои допълнителни агиографски, исторически и археологически данни.

В своя обзор на литературните и сфрагистичните данни за представители на християнската църква в гр. Сиде, областта Памфилия, Елам (Elam 2020: 414) се спира и на един синаксарен текст за Девет мъченици от Памфилия в *Синаксара на Константинополската църква*. Става дума за синаксара на сидските мъченици Леонтий, Ат, Александър, Киндей, Мниситей, Кириак, Миней, Катунис и Евклей под дата 1 август. Както се вижда, в групата мъченици на трето място фигурира името Александър. Поради важността на текста за настоящия анализ, а и поради това, че той досега не е привличал вниманието на славистите, тук ще приведем византийския текст (Delehaye 1902: 860–862), който представлява синаксар без стихове, и неговия съвременен български превод, както и издание на средновековния славянски превод на византийския синаксар. За изданието на славянския превод бяха използвани *Румянцевският пролог* (РГБ, Сбирка на П. Румянцев, No. 319[4], л. 156[б], XIII–XIV в.), сръбският превод на стишния пролог в ръкопис Ms. Slav. Wuk 29 (Берлинска държавна библиотека[5], кр. на XIV–XVв., л. 295[б]–296[аб]), и Търновската редакция на Стишния пролог (Петков, Спасова 2014: XII, 7–8).

---

[3] Относно предположението, че става дума за различна редакция на превода в *Супрасълския сборник*, вж. Мирчева 2018. За някои от преписите на тази различна редакция или превод вж. Серебрякова 2006: 310–311; Творогов 2008: 15; Преоткриване / Rediscovery 2012 : 454, 456; Мирчева 2018.

[4] Съгласно дигиталното копие на ръкописа: https://lib-fond.ru/lib-rgb/256/f-256-319/#image-160 (достъп 21.06.2026). Искам да изкажа своята благодарност на проф. М. Йовчева, която ми предостави информация във връзка с ръкописите, съдържащи славянския превод на синаксара.

[5] Според дигиталното копие на ръкописа: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN898343585&PHYSID=PHYS_0595&DMDID=DMDLOG_0006 (достъп 21.06.2026).

Καὶ ἄθλησις τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ ἐννέα μαρτύρων, τῶν ἐν Σίδῃ τῆς Παμφυλίας ἀθλησάντων, Λεοντίου, Ἄττου, Ἀλεξάνδρου, Κινδαίου, Μνησιθέου, Κυριακοῦ, Μινναίου, Κατούνη καὶ Εὐκλέου

Οὗτοι ὑπῆρχον κατὰ τοὺς καιροὺς Διοκλητιανοῦ βασιλέως καὶ ἡγεμόνος Φλαυΐου Ζωΐλου τῆς Παμφυλίας, ἐκ προγόνων ὄντες χριστιανοί. Καὶ ὁ μὲν Μινναῖος τέκτων ἦν, οἱ δὲ λοιποὶ γεωργοί. Μίαν δὲ γνώμην οἱ πάντες ἔχοντες καὶ βουλὴν καλὴν βουλευσάμενοι, πρὸς τὸν διὰ μαρτυρίου ἀγῶνα ἐχώρησαν, κοινῇ πάντα τὰ βιωτικὰ καταλιπόντες· καὶ καταλαβόντες τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος διὰ μιᾶς νυκτὸς (6) πάντα τὰ ἐν αὐτῷ καταστρέφουσιν ἀμφιδρύματα (7). Διὰ τοῦτο κρατηθέντες καὶ (8) ἐρωτηθέντες τύπτονται σφοδρῶς καὶ πυρὶ τὰς πλευρὰς (9) ἀνακαίονται καὶ ὄνυξι τὸ περίλοιπον ἀποσύρονται σῶμα μέχρι τῶν ὀστῶν (10), καὶ τὰς μασχάλας λαμπάσι πυρὸς κατακαίονται, καὶ ὀβελίσκοις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκεντοῦνται (11) καὶ τῇ εἱρκτῇ ἀπορρίπτονται, μήτε τροφῆς μήτε ποτοῦ μήτε τῆς οἱασοῦν ἐπιμελείας ἀξιωθῆναι τοῦ τυράννου προστάξαντος. | Χρόνος οὐ μεταξὺ πολὺς καὶ θηρίοις οἱ ἅγιοι εἰς βορὰν (12) ἐκδίδονται· τὰ δὲ τούτοις εἰρήνευον. Πάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐκπλαγέντων, καὶ «Μέγας ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν» βοησάντων, βρονταὶ αὐτίκα, ἀστραπαὶ καὶ ὑετοὶ λάβροι (13) χαλάζῃ σύμμικτοι ἐπὶ τὴν γῆν ἐφέροντο· μεθ᾽ ὧν καὶ (14) φωνή τις θεία ἠκούετο τοὺς ἁγίους προσκαλουμένη οἳ τῆς φίλης αὐτοῖς ἐπακούσαντες φωνῆς γεγήθεισαν. Τότε καὶ τοὺς αὐχένας ἐτμήθησαν, τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος προστάξαντος· καὶ οὕτως ἐπληρώθη αὐτῶν ἡ μαρτυρία (15).

И[6] мъченическият подвиг на светите девет Христови мъченици, пострадали в Сиде, Памфилия: Леонтий, Ат, Александър, Киндей, Мниситей, Кириак, Миней, Катунис и Евклей

Те живели по времето на император Диоклециан и на управителя на Памфилия Флавий Зоил, като били християни по рождение, още от своите предци. Миней бил дърводелец, а останалите – земеделци. Всички били единомишленици и, след като взели добро решение, се отправили към подвига на мъченичеството. Като заедно изоставили всички житейски блага и тегоби, те отишли в храма на Артемида и за една нощ унищожили всичко, което се намирало в него[7]. Затова били заловени и разпитани. После били бити жестоко,

---

[6] Съюзът „и“ показва, че това е един от синаксарните текстове, включени в *Синаксара* под тази дата.

[7] Във византийския текст е употребена трудната за превод дума ἀμφίδρυμα, която означава реплика, копие на храм, култова сграда или статуя на божество. Тя е затруднила и

обгаряли ребрата им с огън и с (железни) нокти одирали останалата част от телата им чак до костите, изгаряли подмишниците им с огнени факли и пробождали очите им с шила. Накрая ги хвърлили в тъмница, като тиранинът заповядал да не им се дава нито храна, нито вода, и да не се полага каквато и да било грижа за тях.

Не след дълго светците били предадени и за храна на зверовете, но животните се смирявали пред тях. Всички се смаяли от това и започнали да викат: „Велик е Богът на християните!“ Тогава начаса върху земята се изсипали гръмотевици, светкавици и проливни дъждове, смесени с градушка. Заедно с тях се чул и някакъв божествен глас, който призовавал светците, а те, като чули този скъп за тях глас, се зарадвали. Тогава по заповед на управителя им отсекли главите и така се увенчало тяхното мъченичество.

Въ[8] ѫ҃ть д҃нь памѧҭ[9] с҃тыхъ деваҭ[10] мнкъ · нже въ сїдѣ памѣфнлїнстѣн постра҆вшїхъ[11] · лєѡнтїа · аттa[12] · алеѯандра · кнндеа · мннснфеа · кнрїака · мїнеа · катоуна · н єѵклеа[13]

Снн бѣхѫ҃ въ врѣмена дїоклнтїана ц҃рѣ · н[14] нгемѡна флавїа[15] зонла памфнлїнскаго ѿ прѣдъ сѫще хр҃тїане[16] · мннєѡн же[17] дрѣводѣлъ бѣше прочїн же земодѣлцн[18] єдїного нрава[19] все нмѫцн · н добръ[20] съвѣтъ съвѣщавще сѧ ·

средновековните славянски преводачи, които предлагат различни варианти, някои грешни (вж. по-долу).

[8] В изданието на славянския текст са използвани следните съкращения: W = Wuk 29; P = РГБ, Румянцев 319; ПС = Петков, Спасова 2014; SC = Synaxarium Constantinopolitanum (Delehaye 1902: 860–862). Със (sic!) се отбелязват правописни и смислови грешки. Като основен в изданието се използва правописът на Търновската редакция (ПС), но при разночетения в използваните ръкописи се предава техният правопис. В критичния апарат са отразени само смисловите и лексикалните разночетения.

[9] стрдсть P.

[10] Пропуска числото P.

[11] стра҆вшнїхь W; моуѵеныхь P.

[12] След аттa пропуска останалите имена и добавя н проунхь ннѣхь P.

[13] Проложните стихове, които следват заглавието във W, съответстват на издадените от Дикова по други ръкописи (Дикова 2023: 428).

[14] Добавя прн след н P.

[15] Погрешно добавя н след флавїа ПС; гемонѣ влавнн (sic!) зонль P: срв. грц. Φλαυΐου Ζωΐλου SC.

[16] От памфнлїнскаго до хр҃тїане пропуска фразата P.

[17] оубо P, W.

[18] дѣлателнн W; ратан P. В ПС думата е буквален превод на грц. γεωργοί SC.

[19] разоумь P, W.

[20] едынь W. Пропуска фразата, от добръ до сѧ P.

къ м҃ничнѡмѕ подвнгоу ѿлѫчншѫ҃[21] · н всѣ жнтенскаа нзоставлъшн[22] н дошѣ̂ше[23] въ жрътвнцн[24] артемн̂но ноцїѧ[25] н вьсѣ[26] ѥже въ немъ потъченїа (?) разорншѫ[27] · того[28] ради ѫтн бывше н въпросенн · бненн бышѫ бещѫдно[29] н wгнѣ̈[30] по ранахь[31] жегомн · н нокътмн[32] прочее тѣлеса нхъ даже н до костен съдрашѫ · н мышца нхъ свѣцамн wгньнымн опалншѫ · н ражны wчн нмъ[33] нзбо̂шѫ[34] · въ тъмннцѫ въвръженн · м҃нтелю повелѣвшоу нн пнцѫ нн вѡды[35] <нн нно̑ промншлннна>[36] податн нмъ[37] · по̑мъ[38] звѣремъ въданн бышѫ · н сн̑ ѕкротншѫ · въсѣм же о семъ оужасшїнм сѧ[40] · н възъпнвшїнмъ велен бг҃ъ хр̂тїанскы · абне же бышѫ громове н млънїѧ н дъжде̂ве · палеже(!)[41] н градове[42] размѣсъ · н сънндошѫ на зема · н гла̑ нѣкоторын[43] слышнмъ быше с҃тыѧ прнзываѧ · нже[44] н сла̂каг̑ оного

---

[21] въмѣцаахоу се (sic!) W.

[22] wставльше W. Пропуска фразата от н всѣ до нзоставлъшн P.

[23] ннзложьше P.

[24] трѣбнца P, W.

[25] P пропуска думата; за ѥдннoу ноць W, по-правилен превод – срв. грц. διὰ μιᾶς νυκτὸς SC.

[26] След вьсѣ добавят соуцаа P; вѣхоу W.

[27] Поправих от разоборншѫ (sic!) ПС. Вероятно грешен е и преводът на грц. ἀμφιδρύματα с потъченїа, срв. разорнше оутврьже̂ннѧ (sic!) P; раскопаше твореннѧ W.

[28] сего W.

[29] зало (sic) P, зѣло W.

[30] подьжегьше P.

[31] Интересно е, че всички редакции на славянския превод следват разночетенето πληγάς (πληγή, ἡ – рана) в един от ръкописите (D), използвани в критическото издание на *Синаксара на Константинополската църква* (Delehaye 1902: 861, бел. 9), срв. в основния гръцки текст: τὰς πλευρὰς, „ребрата“.

[32] След нокътмн различен превод на изречението: желѣзны острьгаше тѣло до костен н пазоухн (!) свѣцамн горещнмн подьжегаше P; желѣзнымн wстатькь тѣлесе строугаше, даже до костїн, н помншцахь свѣцамы ражѐженнымн жежены бывше W – срв. грц. ὄνυξι τὸ περίλοιπον ἀποσύρονται σῶμα μέχρι τῶν ὀστῶν

[33] Пропуска местоимението P; н҃ W.

[34] След нзбо̂шѫ останалите мъчения са пропуснати в P и обобщени с фразата: ннако м҃нмн быше.

[35] нн снѣдїн, нн пнтїа же W.

[36] Добавям фразата според W, тъй като липсва в ПС, срв. грц. μήτε τῆς οἰασοῦν ἐπιμελείας SC.

[37] бытн снмь W.

[38] мала же врѣменю прншо̂шоу W – срв. грц. Χρόνος οὐ μεταξὺ πολὺς.

[39] След звѣремъ различен превод във W: вь снѣдь вьдатн повлѣваѥть · ї нмже сь мнр҃о̑ н сь любовню прнстоупльшїнмь, срв. грц. εἰς βορὰν ἐκδίδονται· τὰ δὲ τούτοις εἰρήνευον.

[40] ѯднвльшїнмь се W.

[41] пламеннн W. И в ПС грц. λάβροι е схванато погрешно като средн. разг. грц. съществително λάβρα, ἡ – огън, горещина (от огъня), пламък (срв. по онлайн изданието на речника на средновековния гръцки език на Ем. Криара, https://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/search.html?lq=%CE%BB%CE%AC%CE%B2%CF%81%CE%B1&dq= (достъп 16.06.2026).

[42] След градове различен превод във W: сь градо̑ смѣ̈нын на землю падаахоу.

[43] нѣкїн W, след което добавя бг҃твьнїн – срв. грц. φωνή τις θεία SC.

[44] След нже различен превод във W: желаюмїн сь, ѯслншавше гл҃сь вьзве̂лнше се – срв. грц. οἱ τῆς φίλης αὐτοῖς ἐπακούσαντες SC.

гласа слышавше wвѣ̑лнш҃ сѧ · и тогда нгемwноу повелѣвш8[45] и wс҃ѣкош҃ нмъ главы[46] · и тако[47] скончѣ сѧ мнїе нхъ[48].

Тъй като целта на настоящата публикация не е анализ на различните редакции или на различните преводи на византийския синаксар за Деветимата сидски мъченици, ще обърнем внимание само на факта, че преводът в *Румянцевския пролог* представлява съкратена версия на текста, при това с пропуски и грешки. Особено важна е констатацията, че в заглавието му са посочени имената само на първите двама мъченици. Това означава, че в този клон на ръкописната традиция на славянския пролог, за който *Румянцевският ръкопис* е послужил за протограф[49], името на св. Александър е изчезнало и следователно забравено.

Преди да разгледаме връзката на византийския синаксар за Деветимата сидски мъченици с паметта на св. Александър Сидски и неговото пространно житие в старобългарския паметник, трябва да подчертаем историчността на византийския синаксарен текст, тъй като тя е показател за древността не само на текста, но и на култа към Деветимата мъченици от Сиде. Тя се подкрепя от наличните исторически и археологически данни за град Сиде, който е бил най-важното и процъфтяващо пристанище в областта Памфилия в епохата на Римската империя[50]. Предполага се, че поне за известно време той е бил и седалище на наместника на римската провинция Ликия и Памфилия и изобщо на римската съдебно-административна власт[51]. Един от исторически достоверните факти, отразени в проложното житие на Деветимата сидски мъченици, е, че римският наместник на провинцията е бил означаван на гръцки с термина ἡγεμών (владетел, управител)[52]. Макар че посоченото в синаксара име на римския управител Флавий Зоил е необичайно и незасвидетелствано, Удс установява, че все пак фамилията Зоил е съществувала в Римската импе-

---

[45] волеıе P и пропуска нгемwноу.

[46] и главы нхь оусѣкноуше P; и вь вни ѳсѣчены быше W, срв. грц. τοὺς αὐχένας ἐτμήθησαν SC. ПС и P следват отново разночетенето на кодекс D в текста на византийския синаксар (срв. Delehaye 1902: 862, бел. 15: τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται).

[47] снце W.

[48] снхь W. P замества края с формулата тѣхь мт҃вамн х҃е сн̑ дш҃е нш҃е.

[49] Такъв е случаят например с текста в *Лесновския пролог* от 1330 г., в който се откриват незначителни разночетения в сравнение с този в *Румянцевския пролог* и затова не беше взет под внимание в настоящата публикация, вж. изданието му в Павлова, Желязкова 1999: 309.

[50] За историята на града от възникването му до периода на Късната античност вж. Nollé (1993a; 1993b; 2001).

[51] Сведенията за това кога и за колко време Сиде или Перге са били седалище на наместника на провинция Ликия и Памфилия са противоречиви и трудно могат да бъдат приети за неопровержими (Haensch 1997: 293–294).

[52] Със същия термин е означен и съдникът на св. Несторий, епископ на Перге, Еполий, като мъченикът е бил отведен в Сиде, за да бъде съден там, очевидно, защото това е бил главният град на провинцията (вж. Haensch 1997: 293, 611).

рия по това време (Woods 1992: 133), тъй като в епиграфски паметник от преди 330-та г. е документирано, че някой си Зоил бил управител на Сицилия[53]. Що се отнася до светилището на Артемида, в което мъчениците нахлуват и изпотрошават всичко, е известно и от нумизматични, и от археологически и исторически данни, че Артемида е била покровителка на гр. Перге, значим религиозен център в Късната античност, тъй като в него се е намирал голям и известен храм на богинята, посветен на Артемида Пергейска (Nollé 1993a: 312). Именно поради значението на този храм, макар и от Сиде, деветимата мъченици са се отправили очевидно към Перге (неслучайно в синаксара е употребен глаголът χωρέω – отправям се, напредвам, отивам), за да нанесат погром на това най-важно религиозно средище и символ на езичеството в тяхната провинция[54].

Безспорно поради важността на Сиде като административно и стопанско средище през Късната античност той се превръща и в едно от активните огнища на разпространение на новата християнска религия в империята. Още в края на III в. сл. Хр. градът става седалище на митрополия, като неговите митрополити[55] са сред участниците във Вселенските събори в Ефес (431 г.) и в Халкедон (451 г.) (Nollé 1993a: 313–314). В тази връзка заслужава да се отбележи също така, че на събор в Сиде през 390 или 391 г. за първи път е осъдена месалианската ерес (Nollé 1993a: 315). Тези свидетелства документират не само осезателното присъствие на християнската общност в Сиде още в първите векове след Христа, но обясняват и ранното възникване на култове към мъченици, които произхождат от града или неговите околности. Според житийната традиция те са пострадали при гоненията на християните най-вече през периода 303-313г., по времето на императорите Диоклециан, Галерий и Максимиан[56]. Напрежението между християни и езичници в Сиде е отразено дори и в надпис от 312 г. (Elam 2020: 413). Сред най-известните мъченици от Сиде са св. Конон Градинаря (5 март) и св. Киндей Презвитеря

---

[53] Удс дори предполага, че фамилията е имала два клона: представителите на единия са били езичници, а другите – християни, както може да се допусне от надписа на управителя Зоил, където е посочено, че детето му е било покръстено и след това починало (Woods 1992: 133).

[54] Елам (Elam 2020: 414, бел. 39) посочва, че на територията на Сиде е засвидетелстван храм на Артемида, без да дава подробности за него, но е малка вероятността в синаксара да е отразено нападението над него, като се има предвид известността и значението на светилището на Артемида в Перге и доказания факт, че покровителка на Сиде е била богинята Атина (Nollé 1993a: 312).

[55] Имената и на други и по-късни епископи и митрополити на Сиде са запазени в немалък брой надписи и печати, вж. обзорен преглед у Елам (Elam 2020).

[56] Тъй като гоненията при тези трима императори са били най-организирани и сравнително най-масови, те са наречени „Велики“. За тях, както и за най-ранните латински и гръцки християнски мъчения, основаващи се на документи и исторически свидетелства за процеси и екзекуции на християни вж. Barnes (2010), особено гл. II и III.

(11 юли). Към тях трябва да бъдат добавени и Деветимата мъченици, сред които е посочен и Александър.

Археологическите проучвания също потвърждават развитата почит към мъченици в града. При разкопки на театъра на Сиде, който през V–VI в. е бил използван за църква на открито, са намерени две малки постройки, които се определят като мартирии или параклиси. Въпреки липсата на епиграфски материал, някои ги свързват с култа към Деветимата сидски мъченици (Elam 2020: 414 и бел. 39). Относно църковната традиция на почитане на тези светци е интересно да се посочи, че съперничеството между градовете Сиде и Перге за ранга първи град на римската провинция Ликия и Памфилия, започнало още в началото на императорската епоха (Nollé 1993a: 310–313), изглежда се е отразило не само върху църковната организация на провинцията в края на III в. сл. Хр. чрез създаването на два митрополитски центъра във всеки един от двата града, макар че по правило във всяка провинция може да има само едно седалище на митрополит (Nollé 1993a: 313–316), но и върху култовете на мъчениците от областта. Това може да се заключи от констатацията, че според една част от литургическата традиция (Martyrologium Romanum (Delehaye 1940: 317–318, n. 7) и някои по-късни гръцки Синаксари), Деветимата мъченици произхождали от Перге, а не от Сиде. Очевидно и двата града са претендирали да бъдат родина на светците, тъй като, както и в по-късно време, колкото повече светци са били свързани с едно място (град, област, царство) и в него са се съхранявали мощите им, толкова по-голям е бил престижът му сред християнската общност.

Освен историческите данни за град Сиде като важен център на ранното християнство, в който възникват култове към раннохристиянски мъченици, необходимо е да приведем и литературноисторически данни, които могат да докажат и да обяснят връзката между култа към Деветимата сидски мъченици и самостоятелната памет на св. Александър Сидски в старобългарския паметник от X в., което на свой ред е и доказателство, че става дума за едно и също почитано лице.

Една от най-съществените и очевидни разлики между византийския синаксар и славянското пространно житие е различната дата на честване на мъчениците: в *Синаксара на Константинополската църква* групата сидски мъченици, член на която е Александър, се поменават на 1 август, а в *Супрасълския сборник* индивидуалното почитане чрез пространно житие на св. Александър е предназначено за 14 март[57]. Нужно е да се припомни обаче, че разликите в датите за почитане на светците са обичайно явление през Средновековието, тъй като те са зависели от уставите, литургичните разпоредби и конкретните религиозни нужди в дадена област, църква или манастир и не

[57] Относно особеностите на календара в *Супрасълския сборник* и връзката му с други ранни славянски календари вж. Vakareliyska 2012.

са били унифицирани, както е днес. Ето защо такива разлики се откриват и в *Супрасълския сборник*. Твърде идентичен случай с този на св. Александър е паметта на мъчениците Василей и Капитон Херсонски и тези с тях, чието мъчение в *Супрасълския сборник* е поместено под дата 6 март. Оказва се обаче, че във византийската литургическа традиция св. Капитон Херсонски се почита и самостоятелно, с упоменаване на 22 декември (Петрова, Йовчева 2012: 386). Би могло да се предположи, че в случая с Александър Сидски се е случило обратното, византийската литургическа традиция, представена в *Синаксара на Константинополската църква*, е запазила датата 1 август като дата на колективно честване на мъчениците от Сиде, един от които е Александър, докато ранната славянска житийна традиция, представена в *Супрасълския сборник*, е запазила в превод пространен текст на мъчението му, предназначен за индивидуалното честване на светеца на 14 март. При това сравнение с другите памети в славянския сборник стигаме и до въпроса за разминаването в хронологичните маркери, определящи времето, в което са се случили мъченията. Докато в груповия византийски синаксар на Сидските мъченици се посочва, че техните страдания са се случили по времето на император Диоклециан и управителя на Памфилия Флавий Зоил[58], в *Макариевите чети-минеи* се казва, че Александър е мъченичествал по времето на император Аврелий и римския наместник Антонин[59] (MLS XLI, 757: 3–6, 767: 8–9; името на наместника се споменава, разбира се, и в запазената част в *Супрасълския сборник*). По подобен начин, както при св. Александър, колективното честване на подвизите на св. св. Василей и Капитон Херсонски е отнесено към времето на император Диоклециан (6 март в *Супрасълския сборник*), докато в самостоятелната памет на Капитон те са свързани с това на Теодосий Велики, което е счетено за явна грешка (Петрова, Йовчева 2012: 386). Тук трябва да се подчертае, че историческите несъответствия са нещо обичайно за житийните и химнографските произведения и могат да се обяснят с характера и отличителните черти на тези жанрове, чиято цел е да създадат един абстрактен и съвършен образец за вярващите, за да откликнат на дидактичния и назидателен характер на ежедневното християнско богослужение.

Гореизложените пояснения за историческите и календарни разлики между византийския пролог за групата сидски мъченици и славянския превод на пространното житие на св. Александър Сидски помагат да се потвърди връзката между двата култа и да бъде отъждествен Александър

---

[58] За този управител вж. по-горе.

[59] Този управител изглежда също е бил историческо лице, защото в един фрагментарно запазен посветителен надпис от Сиде е разчетено името на проконсула Антонин. Трябва да се подчертае обаче, че разчитането е хипотетично, защото надписът е в лошо състояние (Haensch 1997: 613).

от груповото мъчение със св. Александър Сидски от *Супрасълския сборник*. Още по-убедително би било обаче, ако тази връзка може да се подкрепи допълнително и от текстови сходства между византийския синаксар и славянския текст на пространното мъчение на св. Александър. Текстовата им съпоставка се затруднява до известна степен от това, че в *Супрасълския сборник* текстът на мъчението не е запазен изцяло. Липсват първият и осмият лист на тетрадата, която съдържа житието (Заимов, Капалдо 1982: 329), така че днес не разполагаме с неговото начало и край. За незапазените части би могло да се съди по различния превод/ редакция на текста в *Макариевите чети-минеи* (MLS XLI: 757–767)[60].

Втората трудност при съпоставката произтича от характера на двата агиографски микрожанра. Синаксарите са кратки по обем, не съдържат много конкретни детайли и излагат най-важните моменти от живота на светците. Освен че е пространен житиен текст, житието на св. Александър в *Супрасълския сборник* принадлежи към т.нар. от И. Делейе „епически“ мъчения (passions épiques)[61], създадени след Първия вселенски събор в Никея. Това може да обясни не само по-подробните описания на различни сцени, доразгърнати с диалози, но и добавянето на епизоди, което на свой ред води до наличието на някои съществени съдържателни разлики между двата текста: според Пространното житие причината за залавянето на Александър е обръщането на мнозина към християнството, а не унищожението на храма на Артемида, както е в синаксара; освен това в славянския текст броят на мъченията е по-голям, а в края му е добавена внезапната болест и смърт на наместника-съдник (MLS: 766: 13–39)[62], но пък липсва чудото от синаксара с гръмотевичния дъжд и божествения глас, който се обръща към светците. Въпреки това, при внимателен анализ, общата основа на разказа за Сидските мъченици в съпоставяните текстове може да бъде открита, загатната в думи или фрази.

Тъй като най-съществената част от житията на мъченици са видовете мъчения, на които те са подложени, текстовата съпоставка тук засяга пре-

---

[60] Искам да изкажа своята благодарност на един от рецензентите на статията ми, който ми предостави текста от минеите, с който не разполагах.

[61] Delehaye 1921: Ch.3. Les passions épiques, 236–315.

[62] Прави впечатление, че краят на текста в *Макариевите чети-минеи*, който допълва липсващия в старобългарския сборник, е твърде голям и би трябвало да съответства на повече от един изгубен лист (според изданието им липсващият край в *Супрасълския сборник* съответства на текста от л. 383b-c-d до л. 384a (MLS XLI: 765-767), т.е. на почти два листа – за сравнение, на липсващото начало в същия сборник съответства само лицевата страна на един лист в минеите, л. 379a (MLS XLI: 757)). Остава под въпрос дали добавените епизоди в края са присъствали и в първоначалния превод от края на Хв., или са заети от другаде при съставянето на различната редакция/ превод на Пространното житие на св. Александър Сидски.

ди всичко описанията на мъченията. Несъмнено за някои от тях трябва да се приеме, че те не са непременно доказателство за общ култ, защото представляват топоси (loci communes) в творбите за мъченици. На първо място това важи за начина, по който са наказани със смърт мъчениците: и във византийския и в славянския текст това става чрез отсичане на главите им (за св. Александър Сидски в *Супрасълския сборник* съдим по заключението в *Макариевите чети-минеи*, където се казва, че е бил посечен (MLS XLI, 767: 9–10). Както е известно, според житията по този начин са били наказвани множество християнски мъченици.

Други агиографски топоси в старобългарския и византийския текст са бичуването и мъченията с огън, но не само клишираността им, а и известни разлики в описанието им не позволяват установяването на текстологична зависимост между двата текста и следователно не са аргумент, доказващ тезата, че Александър Сидски е един от Деветимата мъченици от Сиде. В старобългарския превод Александър бива бит по корема с бич от волски жили (Заимов, Капалдо 1982: 156, 16–17), докато във византийския синаксар се отбелязва накратко, че мъчениците са били безмилостно. Разбира се, тази разлика в детайлите може да се дължи и на краткостта на синаксара, но в случая липсва дори и минимално лексикално сходство в описанието. В пространното мъчение на св. Александър се описват два пъти изтезания с огън. Първият път той е подложен на обгаряне в някакъв уред, който може да се положи върху жар (преведен на старобългарски като ѕковрада ‘скара; мангал; тиган’ (Заимов, Капалдо 1982: 157, 13–30). След още няколко мъчения и диалози Антонин заповядва да хвърлят светеца отново в огъня, но този път в пещ или на клада, тъй като старобългарската дума пєцꙑнца има тези две значения (Заимов, Капалдо 1982: 164, 4–5, 10–11). Във византийския синаксар сидските мъченици също два пъти са изтезавани с огън, но по различен начин: един път им горят ребрата, втори път палят факли под мишниците им (Delehaye 1902: 861, 9, 11).

Две други мъчения обаче насочват към евентуална близка връзка между византийския и славянския житиен текст, поради сходни по-конкретни детайли в описанието им. Първото е раздирането на плътта на мъчениците. Във византийския текст се казва, че „с (железни) нокти одирали останалата част от телата им чак до костите“. В славянския превод на житието на св. Александър описанието на пръв поглед изглежда по-различно и даже неясно, поради употребата на глагола сънѧтн: сънѧдоша ранꙑ[63] • дъранньа егѡ

---

[63] Фразата обаче остава неясна поради употребата на същ. ранꙑ: как би могло да слязат, да излязат или дори да се съберат (единствените възможни в случая значения на използвания глагол) раните от одирането?! Дали тук не е била употребена думата „кожа“, вж. разночетенето на кодекс D в *Синаксара на Константинополската църква* (Delehaye 1902: 861, бел. 10: μέχρι τῶν ὀστῶν ἀποσύρονται δέρμα, „докато кожата им била свалена до

ѩкоже вьсен плътн его обнажнтн сѧ (Заимов, Капалдо 1982: 162, 6–7). Може би със сьннтн средновековният преводач се е опитал да преведе буквално грц. глагол ἀποσύρομαι, употребен във византийския синаксар и вероятно използван и в пространното мъчение, който означава ‚отдалечавам се, разделям се, отказвам се‘ дори и в съвременния гръцки език[64]. Макар че в славянския текст е пропуснат изразът „до костите“, смисълът е същият: поради одирането цялата му плът се оголила (чак до костите, както е уточнено в гръцкия текст).

Второто текстово сходство се отнася до последното изпитание на светците: хвърлянето им на диви животни в амфитеатър, или на арена за атлетични състезания – мястото не е указано във византийския текст, а в славянския превод е наречено позорнште (Заимов, Капалдо 1982: 166, 9). Макар че това също е разпространен топос в мъченията, прави впечатление, че и във византийския синаксар, и в славянското житие на св. Александър животните се укротяват и смиряват пред светите мъже: τὰ δὲ τούτοις εἰρήνευον (Delehaye 1902: 862, 12) ⇔ львъ скочн на праведьннка · н подъ пазоухама положн нозѣ свон ... н вьзнраашє на нь · просѧ божнѧ строѧ (Заимов, Капалдо 1982: 166, 23–26). Заслужава да се отбележи, че по сходен с пространното житие начин е предаден този епизод в сръбския превод на византийския пролог в кодекс Wuk 29: ї нмже сь мнр҃м н сь любовню прнстоупльшїнмь (вж. по-горе бел. 39).

Ако самостоятелната памет на св. Александър Сидски е била отбелязвана във Византия с пространно мъчение, преведено впоследствие на старобългарски, защо тази памет се е изгубила от календара на византийската църква, а заедно с нея и посветената на светеца житийна творба? За да се обясни това, е необходимо да се обърнем накратко към реформите във византийската литургична практика, започнали през втората половина на IX в. и завършени в края на X в., осъществени от императорите от Македонската династия[65]. В края на VIII в. в резултат на настъпилите исторически промени, които водят до стесняване територията на Византия и загубването на важни провинции като Египет, Сирия и Палестина, Константинопол се утвърждa-

---

костите“), използван вероятно в славянския превод на византийския синаксар на Деветимата мъченици, както се вижда от критичния апарат по-горе.

[64] Срв. по онлайн изданието на речника на съвременния гръцки език на М. Триандафилидис: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%8D%CF%81%CF%89&dq=(достъп 20.06.2026).

[65] Въпросът за тези реформи все още не е обстойно изследван и анализиран, което се дължи на факта, че историята на *Синаксара на Константинополската църква* също се намира в една начална фаза на проучване. Затова и в публикациите, които по един или друг начин засягат реформите, те се споменават накратко и общо (срв. Patlagean 1981: 213; Luzzi 2012: 243, 261).

ва като главен религиозен, политически и културен център на империята. Следователно той се превръща и в основния център за създаване на агиографска литература (Høgel 2002: 51, 59, 157). По-специално, вследствие на включването на житията на светците в корпуса на богослужебните текстове, критериите, по които тези произведения се оценяват, се повишават и стават по-строги. От тях се изисква да съответстват както на естетическите очаквания, така и на догматичните норми, които по това време са утвърдени в обществото. Сред тези изисквания са очистването на агиографския материал от еретически елементи, които изкривяват фундаменталните християнски догми (Πασχαλίδης 2014: 375, 377), тъй като някои житийни текстове съдържали измислици, представящи по недостоверен начин живота на светците[66], а това би могло да урони техния авторитет и да разколебае вярата на християните. От друга страна, първостепенно значение за създаваните произведения придобива високият литературен стил, на който не са отговаряли вече по-старите или написани в низшия регистър на народния (разговорен) език текстове (Høgel 2002: 22–23, 46, 49, 51, 53, 138). На практика тези тенденции се материализират в новата и внимателно редактирана версия на *Синаксара на Константинополската църква*[67], подготвена в средата на X в. по искане на Константин VII Багренодорни (944–959 г.)[68], и в съставянето на *Месецослова* на Симеон Метафраст през последните десетилетия на същия век и началото на XI в. (Høgel 2002: 74–75). В резултат именно на променените изисквания и нужди на обществото в тези нови сборници са били добавени, но и премахнати памети и житийни текстове било по литературни, било по богословски, а понякога дори и по идеологически и политически съображения[69]. Вероятно това е била и съдбата на *Мъчението на св. Александър Сидски*, произведение на анонимен, безизвестен автор[70] в чест на един явно не особено популярен светец, което не се е отличавало с високи литературни качества.

---

[66] Напр. такива елементи на измислица в житието на св. Александър са разкъсването на мечките от лъва в амфитеатъра, за да бъде спасен светецът (MLS XLI, 765: 7-8); оцеляването на мъченика, след като два пъти го хвърлят в огън, за да изгори (Заимов, Капалдо 1982: 157, 13–30; 164, 4–5, 10–11) и др.

[67] За различните версии (recensions) на *Синаксара на Константинополската църква* вж. Delehaye 1902: V–VII; Luzzi 2014: 200.

[68] Luzzi 2014: 201–202; Luzzi, 1999.

[69] Вж. напр. наблюденията и забележките за датировката на византийския синаксар за византийските мъченици в България под дата 26 юли в *Синаксара на Константинополската църква* (Wortley 1980: 547–549; Sophoulis 2012: 25), и за опита на Никифор II Фока (963–969 г.) да бъдат канонизирани войниците, загинали във войни с арабите, наравно с останалите християнски мъченици за вярата (Stephenson 2006: 101, 106–107).

[70] Установено е, че обикновено преработените текстове в Метафрастовия корпус са били от неизвестни автори, докато житията от известни писатели са останали почти незасегнати при редактирането (Høgel 2002: 46–48).

В заключение на гореизложеното може да се каже, че във византийската литургическа традиция споменът за почитта към св. Александър Сидски се е запазил единствено в синаксарния текст за Деветимата мъченици от Сиде в *Синаксара на Константинополската църква*. Индивидуалната му памет е била изместена в църковния календар от други, най-вероятно в резултат на литургичните реформи в Константинополската църква през IX–X в. Заедно с изличаването на паметта му е бил обречен на забрава, спирайки да се преписва, и пространният житиен текст за неговото мъченичество. Както и в други случаи, то е имало щастливата случайност да се запази чрез превод в една от областите, намиращи се в периферията на византийското църковно и духовно влияние, каквато е било Българското царство през този период.

ЛИТЕРАТУРА

Дикова 2023 — Дикова, Е. *Ритъм и наратив. Календарните двустишия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи.* София, 2023 [Dikova, E. Ritam i narativ. Kalendarnite dvustishia na Hristofor Mitilenski i tehnite yuzhnoslavyanski prevodi. Sofia, 2023].

Заимов, Капалдо 1982; 1983 — Заимов, Й., М. Капалдо. *Супрасълски, или Ретков сборник.* Т. 1. София, 1982; Т. 2. София, 1983 [Zaimov, Y., M. Kapaldo. Suprasalski, ili Retkov sbornik. T. 1. Sofia, 1982; T. 2. Sofia, 1983].

Мирчева 2018 — Мирчева, Е. *Съществувала ли е Преславска чети-минейна колекция?* – Научни трудове на Пловдивския университет. А. Филология, 56 (2018), № 1, с. 11–19 [Mircheva, E. Sashtestvuvala li e Preslavska cheti-mineyna kolektsia? – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet. A. Filologia, 56 (2018), № 1, s. 11–19].

Павлова, Желязкова 1999 — Павлова, Р., В. Желязкова. *Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 година*. Велико Търново, 1999 [Pavlova, R., V. Zhelyazkova. Stanislavov (Lesnovski) Prolog ot 1330 godina. Veliko Tarnovo, 1999].

Петков, Спасова 2014 — Петков, Г., М. Спасова. *Търновската редакция на Стишния пролог. Текстове, Лексикален индекс.* Т. 12, месец август. Пловдив, 2014 [Petkov, G., M. Spasova. Tarnovskata redaktsia na Stishnia prolog. Tekstove, Leksikalen indeks. T. 12, mesets avgust. Plovdiv, 2014].

Петрова, Йовчева 2012 — Петрова, М., М. Йовчева. *Светците от Супрасълския сборник: имена, дати, източници* [Petrova, M., M. Yov-

cheva. Svettsite ot Suprasalskia sbornik: imena, dati, iztochnitsi]. – В: Преоткриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век / Rediscovery: Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century. София, 2012, с. 377–434.

Преоткриване / Rediscovery 2012 *Преоткриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век / Rediscovery: Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century*. Ред. А. Милтенова. София, 2012 [Red. A. Miltenova. Sofia, 2012].

Серебрякова 2006 Серебрякова, Е. И. *О составе и кодикологической структуре мартовского тома Софийского комплекта Великих миней четьих митрополита Макария (ГИМ Ув. 201)* [Serebriakova, E. I. O sostave i kodikologicheskoĭ strukture martovskogo toma Sofiĭskogo komplekta Velikikh mineĭ cheťikh mitropolita Makariia (GIM Uv. 201)]. – In: Abhandlungen zu den Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Kodikologische, miszelanologische und textologische Untersuchungen. Bd. 2. Freiburg i.Br., 2006, p. 297–329.

Творогов 2008 Творогов, О. В. *Переводные жития в русской книжности XI–XV веков. Каталог*. Москва–С. Петербург, 2008 [Tvorogov, O. V. Perevodnye zhitiia v russkoĭ knizhnosti XI–XV vekov. Katalog. Moskva–S. Peterburg, 2008].

Barnes 2010 Barnes, T. *Early Christian Hagiography and Roman History* (= Tria Corda. Jenaer Vorlesungen zu Judentum, Antike und Christentum, 5). Tübingen, 2010.

Delehaye 1902 Delehaye, H. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano Nunc Berolinensi.* Bruxellis, 1902.

Delehaye 1921 Delehaye H. *Les passions des martyrs et les genres littéraires.* Bruxelles, 1921.

Delehaye 1940 Delehaye, H. *Acta Sanctorum Decembris. Propylaeum: Martyrologium Romanum ad formam editionis typicae scholiis historicis instructum.* Brussels, 1940.

Elam 2020 Elam, N. *Ecclesiastical Personages of Side (Σίδη) of Pamphylia according to Literary and Sphragistic data*. – Adalya, 23 (2020), p. 409–450.

Haensch 1997 Haensch, R. *Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der Römischen Kaiserzeit* (= Römisch-Germanisches museum, Köln. Kölner Forschungen. B. 7). Mainz am Rhein, 1997.

Høgel 2002 Høgel, Ch. *Symeon Metaphrastes. Rewriting and Canonization*. Copenhagen, 2002.

Krustev, Boyadjiev 2012 Krustev, G., A. Boyadjiev, *On the Dating of Codex Suprasliensis*. – В: Преоткриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век / Rediscovery: Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century. София, 2012, с. 17–23.

Luzzi 1999 Luzzi, A. *Precisazioni sull'epoca di formazione del Sinassario di Constantinopoli.* – Rivista di Studi Byzantini e Neoellenici, 36 (1999), p. 75–91.

Luzzi 2012 Luzzi, A. *"Il Patmiacus 266": Un testimone dell'utilizzo liturgico delle epitomi premetaphrastiche*. – Rivista di Studi Byzantini e Neoellenici, 49 (2012), p. 239–261.

Luzzi 2014 Luzzi, A. *Synaxaria and the Synaxarion of Constantinople*. – In: The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography. Vol. 2. Genres and Contexts. Ed. S. Efthymiades. Farnham–Burlington, 2014, p. 197–208.

MLS XLI *Die grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Uspenskij spisok/ Великие минеи четьи митрополита Макария. Успенский список. 12.–25. März. 12–25 марта.* Eds. E. Weiher, S.O. Šmidt, A.I. Škurko (= Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. T. XLI, B. 2). Weiher-Freiburg, 1998.

Nollé 1993a Nollé, J. *Die feindlichen Schwestern – Betrachtungen zur Rivalität der pamphylischen Städte*. – In: Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens: Hundert Jahre kleinasiatische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Hundert Jahre Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Akten des Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990. Eds. G. Dobesch, G. Rehrenböck (= Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris, 14). Vienna, 1993, S. 297–317.

Nollé 1993b Nollé, J. *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse.* Vol. 1. *Geographie, Geschichte, Testimonia, griechische und lateinische Inschriften* (= Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 43). Bonn, 1993.

Nollé 2001 Nollé, J. *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse.* Vol. 2. *Griechische und lateinische Inschriften* (= Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 44). Bonn, 2001.

Patlagean 1981 Patlagean, E. *Byzance et son autre monde. Observations sur quelques récits*. – In: Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle. Actes de la table ronde de Rome, 22–23 juin 1979 (= Publications de l'École française de Rome, 51).

Rome 1981, p. 201–221. https://www.persee.fr/doc/efr_00000000_1981_act_51_1_1379 (достъп 25.03.2026).

Sophoulis 2012 — Sophoulis, P. *Byzantium and Bulgaria, 775–831*. Leiden, 2012.

Stephenson 2006 — Stephenson, P. *"About the emperor Nikephoros and how he leaves his bones in Bulgaria": A Context for the Controversial Chronicle of 811*. – Dumbarton Oaks Papers, 60 (2006) p. 90–101.

Vakareliyska 2012 — Vakareliyska, C. *Distinguishing Features of the Calendar in the Codex Suprasliensis*. – В: Преоткриване: Супрасълски сборник, старобългарски паметник от X век / Rediscovery: Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century. София, 2012, с. 51–74.

Woods 1992 — Woods, D. *Notes on the Great Persecution*. – The Journal of Theological Studies. New series, 43 (April 1992), № 1, p. 128–134.

Wortley 1980 — Wortley, J. *Legends of the Byzantine Disaster of 811*. – Byzantion, 50 (1980), p. 533–562.

Πασχαλίδης 2014 — Πασχαλίδης, Σ. *Παρατηρήσεις στις μεταφράσεις των βυζαντινών αγιολογικών κειμένων*. – Βυζαντινά, 33 (2014), σ. 373–386 [Paschalidēs, S. Paratērēseis stis metaphraseis tōn byzantinōn agiologikōn keimenōn. – Byzantina, 33 (2014), s. 373–386].

ST ALEXANDER OF SIDE FROM THE *CODEX SUPRASLIENSIS* – ONE OF THE NINE MARTYRS OF SIDE IN THE *SYNAXARION OF CONSTANTINOPLE*?

(*Summary)*

This article examines the hagiographic and liturgical tradition of St Alexander of Side, whose Passion is preserved in the *Codex Suprasliensis*, one of the most important tenth-century Cyrillic manuscripts. Although previous scholarship has generally regarded St Alexander as a figure unknown to the Byzantine and later Slavic liturgical traditions, this study identifies him as one of the Nine Martyrs of Side (Leontius, Attos, Alexander, Kindeos, Mnisitheos, Kyriakos, Minnaios, Katounis, and Eukleos), commemorated in the *Synaxarion of Constantinople* on 1 August.

This identification is supported by both historical and archaeological evidence concerning the city of Side, a major administrative and ecclesiastical center of

Pamphylia where early Christian cults flourished. In addition, a comparison of the Greek Synaxarion with the Old Bulgarian translation of the *Passion of St Alexander* reveals convincing textual parallels, particularly in the descriptions of the martyrs' sufferings, including the tearing of their flesh "to the bone" and the miraculous taming of wild beasts in the arena. Although the dates of commemoration differ (14 March in the Slavic tradition and 1 August in the Greek), such discrepancies are shown to be a common feature of medieval liturgical practice.

The study concludes that the individual *Passion of St Alexander* most likely disappeared from the official Constantinopolitan calendar as a result of the liturgical reforms of the ninth and tenth centuries, which favored standardized texts composed in a high literary style. Although his individual cult thus faded from the liturgical memory of the imperial center, it was uniquely preserved in the Old Bulgarian translation produced within the Bulgarian Kingdom, one of the peripheral regions of Byzantine ecclesiastical and spiritual influence during this period.

Keywords: St Alexander of Side; Codex Suprasliensis; the Nine martyrs of Side; Synaxarion of Constantinople; hagiography; passions; Slavonic translations.

Evelina Mineva
Department of Russian Language and Literature and Slavic Studies
National and Kapodistrian University of Athens
evelinapolemi@gmail.com

Дата на получаване на статията: 28.06.2026 г.